

درآمدی بر «نظام جامع اعتبار سنجی»

بر اساس آموزه‌های قرآن کریم، حجیت فرموده‌های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله هم عرض قرآن است و گفتار پیامبر، تبیین‌کننده کلام خدا و دور از هوی معرفی شده است. قرآن کریم بیان می‌دارد که خداوند متعال هرگونه پلیدی را از او و اهل بیتش علیهم السلام دفع نموده است، به ایشان دانش کتاب اعطا شده و اطاعتشان همانند اطاعت از خداوند، بر تمام امت اسلامی واجب است.

پس آن برنامه‌هدایتی که خداوند برای امت آخرالزمان قرار داده، مبتنی بر دو عنصر است؛ عنصری مکتوب و عنصری انسانی؛ یعنی قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام که بنا بر فرموده پیامبر اکرم، هیچ‌گاه از هم جدا نمی‌شوند و تمسک بدان‌ها، مایه هدایت و نجات خواهد بود.

براین اساس آشکار است که برای نیل به هدایت و یافتن تفسیر صحیح کلام خداوند، راهی جز رجوع به احادیث پیامبر اکرم و ائمه اطهار نیست. اما پرسشی که همواره پیش روی محقق و پژوهشگر علوم دینی قرار دارد، آن است که به چه میزان می‌توان به قدرت حکایت‌گری احادیث از گفتار و رفتار معصومان اعتماد نمود؟ لازمه رجوع کردن به حدیث، اطمینان به صدور حدیث از معصوم است؛ اما با چه روشی باید با احادیث شیعه تعامل داشت؟

انتساب سخنان دروغ به معصومین در طول تاریخ به انگیزه‌های مختلف باعث

ایجاد دانش اعتبار سنجی شد. در زمان حضور، اصحاب براساس همین دانش با احادیث تعامل می‌کردند. در دوران صادقین علیهم‌السلام با توجه به گسترش و رونق حدیث، اعتبار سنجی به‌عنوان روشی برای اطمینان به صدور حدیث بیش‌ازپیش رخ نمود. عرضه‌ی احادیثی با درون‌مایه‌های غریب نما بر امام، یکی از بهترین نمونه‌های فرایند اعتبار سنجی در میان اصحاب زمان حضور بوده است. با توجه به گزارش‌های فراوانی از این قبیل می‌توان گفت که سیره‌ی اعتبار سنجی اصحاب در زمان حضور، نقد محتوایی درون‌مایه‌های حدیثی بوده است؛ به بیان دیگر، اصحاب برای اطمینان به صدور حدیث از معصوم، به قرائن درون‌متنی بیشترین توجه را مبذول می‌داشتند و یکی از مهم‌ترین قرائن صحت حدیث و اطمینان از صدور آن، محتوا و متن حدیث است.

از دیرباز، علمای بزرگ شیعه تلاش‌های بسیاری در راه اعتبار سنجی احادیث انجام داده‌اند. نتیجه‌ی تلاش‌های ایشان، تألیف کتبی در موضوعات مختلف این دانش بوده است. کتب ثمانیه‌ی رجالی، قدیمی‌ترین کتب در دسترس در این حوزه هستند. به‌طورکلی این کتب با چهار رویکرد طبقات نگاری، فهرست نگاری، پراکنده نگاری و نگارش براساس جرح و تعدیل، تألیف شده‌اند.

امروز با گذشت بیش از ده قرن از زمان حضور و صدور حدیث، کسب اطمینان از درستی حدیث، کار بسیار دشواری به نظر می‌رسد. افزون برآنکه با توجه به اختلاف رویکردهای اعتبار سنجی و به وجود آمدن مبانی مختلف پس از مدرسه‌ی حله و گسترش شبهات و سؤالات حول حوزه‌های مختلف دین، به‌ویژه مباحث در پیوند با امامت در سده‌های اخیر، اتخاذ رویکردی صحیح در اعتبار سنجی احادیث، اهمیتی مضاعف پیدا می‌کند.

به‌راستی امروز با حجم گسترده‌ی هجمه‌ها به باورهای اعتقادی، سخن گفتن از دین و باورهای دینی، بدون اثبات اعتبار کتب حدیثی که حامل آموزه‌های شیعه در حوزه‌های مختلف هستند، کاری غیرممکن به نظر می‌رسد.

پس باید برای حفظ اصالت تراث حدیثی شیعه، طرحی نو در انداخت؛ طرحی که بتواند پاسخ گوی نیازهای فرارو در حوزه‌های مختلف فقه، اخلاق و عقاید باشد.

برای دست‌یابی به دانش اعتبار سنجی، ضروری است انبوه اطلاعاتی که در این حوزه وجود دارد به صورت نظام‌مند ارائه شود تا پژوهش‌گر بتواند در مدت زمانی کوتاه، نسبت به فراگیری آنچه او را به مقصود و مطلوب می‌رساند، اقدام نماید.

بنابراین احساس ضرورت، بنیاد فرهنگی امامت نخستین گام را برای نیل به این مقصود برداشت و با دعوت از استاد ارجمند، جناب آقای سید علی‌رضا حسینی شیرازی و برگزاری نشست‌های علمی مختلف، نظام جامع موضوعات اعتبار سنجی را تدوین نمود. این نظام‌نامه در هشت فصل تنظیم شده است و هر فصل دارای ریز موضوعات مختلفی است.

در این نظام موضوعات، از نگاه قدمای اصحاب به اعتبار سنجی حدیث که برخلاف دیدگاه رایج، افزون بر شخصیت راوی، قرائن دیگری را نیز مد نظر قرار می‌دهد، غفلت نشده است.

از مشخصات امتیازات نگاه قدما، توجه به اموری از جمله محور بودن قرآن کریم و تأثیر نقش اساسی اهل بیت علیهم‌السلام در اعتبار سنجی احادیث است. در این نگاه، اعتبار سنجی با توجه ویژه به بستر نقل حدیث که توسط ائمه اطهار ساماندهی شد و همچنین شخصیت راویان، حوزه جغرافیای صدور حدیث و شرایط عام جامعه، صورت می‌گیرد. در این فرآیند، راوی و سند تنها دستاویز دانشمند رجالی برای صحت یا ضعف حدیث نخواهد بود.

خروجی این دیدگاه در قیاس با رویکرد حاضر که بسیار سلبی است، بسیار ایجابی خواهد بود.

در ذیل نظام جامع موضوعات اعتبار سنجی به تفصیل تقدیم می‌گردد:

۱- فصل اول: دانش رجال

- ۱-۱- تعریف و غایت دانش رجال
- ۲-۱- نیازهای اصلی در دانش رجال
  - ۱-۲-۱- احراز طبقه راوی
  - ۲-۲-۱- احراز وثاقت یا عدم وثاقت راوی
  - ۳-۲-۱- احراز مذهب راوی
- ۳-۱- نیازهای فرعی در دانش رجال
  - ۱-۳-۱- تعیین و شناخت مصداق عنوان مشترک
  - ۲-۳-۱- شناسایی عناوین متعدد یک راوی
  - ۳-۳-۱- شناسایی تحریف در عنوان و سپس شناخت عنوان صحیح

۲- فصل دوم: تاریخ حدیث

- ۱-۲- تعریف و غایت تاریخ حدیث
- ۲-۲- چرایی بحث از تاریخ حدیث
  - ۱-۲-۲- جایگاه و کارکرد حدیث در نشر آموزه‌های دینی
  - ۲-۲-۲- واقع‌نمایی نسبت به قول، فعل و تقریر معصوم
- ۱-۲- زمان و بستر شکل‌گیری حدیث
  - ۲-۲- نقش هریک از امامان در نشر حدیث
  - ۳-۲- راهبرد یا راهبردهای حاکم بر انتقال حدیث
  - ۴-۲- چالش‌های فراروی حدیث از آغازین روزهای پیدایش
  - ۵-۲- تأثیر این چالش‌ها بر فرایند انتقال حدیث و چگونگی تعامل اصحاب با این چالش‌ها
  - ۶-۲- دلیل یا دلایل پیدایش رویکردهای متفاوت به حدیث
  - ۷-۲- میزان واقع‌نمایی احادیث راه‌یافته به مصادر حدیثی
  - ۸-۲- میزان تأثیر نگاه تاریخی بر باورپذیری آموزه‌های راه‌یافته به احادیث
  - ۹-۲- مهم‌ترین ویژگی‌های حدیث شیعه در برابر احادیث عامه
  - ۱۰-۲- مهم‌ترین تحولات فرهنگی به وجود آمده در بستر جامعه شیعی عصر حضور در پرتو حدیث

- ۲-۱۱- تأثیر نگاه تاریخی به سیر پیدایش، رشد و انتقال حدیث در پاسخ به شبهات امروزی
- ۲-۱۲- عوامل ماندگاری و پویایی احادیث شیعه
- ۲-۱۳- تحولات چشمگیر فرهنگی ایجاد شده در بستر جامعه شیعی با توجه به روش دریافت و نقل حدیث

۳- فصل سوم: اعتبار سنجی

- ۳-۱- تعریف، غایت و پیشینه اعتبار سنجی
- ۳-۲- نگاه اعتبار سنجی تعامل‌گرا با احادیث
- ۳-۲-۱- فضای پیدایش و صدور حدیث
- ۳-۲-۲- کیفیت و چگونگی جمع‌آوری حدیث
- ۳-۲-۳- فرایند انتقال حدیث
- ۳-۱- اعتبار سنجی عصر حضور (مبانی، رویکردها و حوزه‌های اعتبار سنجی)
- ۳-۱-۱- دوره رسول خدا (دوره پیدایش اعتبار سنجی)
- ۳-۱-۲- دوره بعد از رسول خدا تا امام باقر (دوره توسعه علل و راهکارها)
- ۳-۱-۳- دوره صادقین (دوره مدیریت فرهنگی)
- ۳-۱-۳-۱- شناخت ظرفیت جامعه هدف (مخاطبان)
- ۳-۱-۳-۲- آگاهی از کاستی‌ها و چالش‌های پیش رو
- ۳-۱-۳-۳- در اختیار داشتن ابزار مورد پذیرش جامعه هدف
- ۳-۱-۳-۱- تکیه بر برخورداری از اندوخته‌های قرآنی (القرآن عندنا)
- ۳-۱-۳-۲- تکیه بر دانش‌های پیامبر اکرم (علم النبی عندنا)
- ۳-۱-۳-۴- آگاهی از توانایی، کارکردها و تنوع فرهنگی موجود در جامعه
- رقیب:
- ۳-۱-۳-۴-۱- بدنه عمومی جامعه
- ۳-۱-۳-۴-۲- ندیشه‌وران
- ۳-۱-۳-۴-۳- اهل حدیث

انتقال آموزه‌ها از این طریق.

۱-۳-۱۶- پیامدهای تدوین راهکار کتابت حدیث و انتقال
آموزه‌ها از طریق آن

۱-۳-۱۶- روشمند شدن فرآیند تعلیم و تعلم

۱-۳-۱۶-۲- امکان اعتبارسنجی روایات به گونه‌ای دقیق و
همه‌جانبه

۱-۳-۴- دوره تکامل و اصلاح روند)

۱-۳-۵- دوره ابناء الرضا (دوره تحفظ و افزایش حجم آموزه‌ها)

۳-۲- اعتبارسنجی عصر غیبت (مبانی و خاستگاه‌ها، رویکردها، دیدگاه‌ها و پیامدها،
حوزه‌ها، نگاه‌ها)

۳-۲-۱- دوره متقدمان (تا ابن ادریس حلی)

۳-۲-۲- دوره متأخران

۳-۲-۱- نوآوری در اصطلاحات

۳-۲-۲- توسعه در اصطلاحات

۳-۲-۳- بازخوانی دقیق برخی داده‌های قدما

۳-۲-۴- نادیده گرفتن برخی واقعیت‌های پیشین

۳-۲-۵- تزییق در فرآیند اعتبارسنجی (به لحاظ خروجی اثباتی)

۳-۲-۶- توسعه در فرآیند اعتبارسنجی (به لحاظ خروجی اثباتی)

۳-۲-۱-۶- درون رویکردی یا راوی محوری

۳-۲-۲-۶- برون رویکردی یا اخباری‌گری

۳-۲-۳-۶- نوآورانه

۳-۲-۷- ضرورت بازگشت به روش متقدمان

۳-۲-۱-۷- مقایسه گونه‌های اعتبارسنجی از نگاه متقدمان

۳-۲-۲-۷- پیامدهای سلبی و ایجابی گونه‌های اعتبارسنجی

۳-۲-۳-۷- بررسی میزان تطابق گونه‌های اعتبارسنجی متقدمان

با گونه‌های اعتبارسنجی عصر حضور

۴- فصل چهارم: مآخذ شناسی توصیفی

۱-۴- مآخذ شناسی متقدمان (اصول اولیه رجالی)

۴-۱-۱- فهرست شیخ طوسی

۴-۱-۲- فهرست نجاشی

۴-۱-۳- رجال شیخ طوسی

۴-۱-۴- رجال برقی

۴-۱-۵- رجال ابن غضائری

۴-۱-۶- رجال کشی

۲-۴- مآخذ شناسی متأخران

۴-۲-۱- جوامع رجالی

۴-۲-۲- کتب تحقیقی

۴-۲-۲-۱- پاسخگو

۴-۲-۲-۲- کلان نگر

۴-۲-۲-۳- مسئله نگر

۴-۲-۲-۴- تلفیقی (ترکیبی از سه روش پیشین)

۴-۲-۲-۵- سند نگاشت‌ها

۴-۲-۲-۶- شرح نگاشت‌ها

۵- فصل پنجم: دیدگاه‌های اعتبار سنجی

۱-۵- قرینه محور (دیدگاه متقدمان)

۵-۱-۱- اشتراک‌ها

۵-۱-۲- تفاوت‌ها

۲-۵- راوی محور (دیدگاه متأخران)

۵-۲-۱- اشتراک‌ها

۵-۲-۲- تفاوت‌ها

۶- فصل ششم: اصطلاح‌شناسی

۱-۶- شناخت اصطلاحات به‌کاررفته در معرفی راویان برپایه اسناد و بیانگر اعتبار حدیث

۱-۱-۶- کاربرد اصطلاحات و مفهوم‌شناسی آن‌ها

۱-۲-۶- واژه‌ها و مفاهیم به‌کاررفته در معرفی راویان

۲-۶- کشف سیر تاریخی کاربرد اصطلاحات در میراث فرهنگی شیعه، اعم از فقهی، حدیثی و ...

۳-۶- ترسیم سیر و علل تطوّر و افزایش کمی اصطلاحات و تغییر مفهومی آن‌ها و چرایی پیدایش آن‌ها

۴-۶- جمع‌آوری و تحلیل توجیهاات و استدلالات به عمل آمده در چرایی پیدایش این پدیده

۵-۶- شناخت گونه یا گونه‌های اعتبارسنجی حاکم در هر دوره تاریخی با توجه به اصطلاحات یا خاستگاه‌های نظری پیدایش اصطلاحات در هر دوره تاریخی

۶-۶- بیان میزان مطابقت خاستگاه نظری اصطلاحات با نگاه‌های پیشین رجالی یا نسبت خاستگاه‌های نظری اصطلاحات، با نگاه‌های پیشین رجالی

۷-۶- بررسی واقعیت‌های موجود در فرایند احادیث شیعه یا بررسی چرایی و پیامد تطوّر اصطلاحات در نگاه‌های امامیه

۸-۶- جمع‌آوری موارد فتوا و اعتماد به روایات ضعیف، مرسل، مجهول و مرفوع، در پیشینه فرهنگی شیعه یا مصداق یابی کارکرد ایجابی اصطلاحات در روایات فقهی

۹-۶- جمع‌آوری موارد عدم فتوا و اعتماد به روایات ضعیف، مرسل، مجهول و مرفوع، در پیشینه فرهنگی شیعه یا مصداق یابی کارکرد سلبی اصطلاحات در روایات فقهی

۷- فصل هفتم: سند‌شناسی

۱-۷- شناخت گونه‌های سند‌نگاری در نگاه‌های حدیثی پیشینیان

۲-۷- دلایل بروز تحریف در اسناد و عناوین راویان

- ۱-۲-۷- عادت ذهنی یا نوشتاری ناسخ یا مؤلف
- ۲-۲-۷- اشتباه در رسم الخط
- ۳-۲-۷- اختصار در عناوین راویان
- ۱-۳-۲-۷- نمونه اسناد مختصر که در آن‌ها تحریف رخ نداده است
- ۲-۳-۲-۷- نمونه اسناد مختصر که در آن‌ها تحریف رخ داده است
- ۴-۲-۷- پرش چشم یا جواز النظر
- ۵-۲-۷- اشتها ریک عنوان یا یک راوی خاص در اسناد
- ۱-۵-۲-۷- اشتها ر و قلب یک عنوان به عنوانی دیگر
- ۲-۵-۲-۷- اشتها ر و تحریف لفظی برخی عناوین
- ۶-۲-۷- تفسیر اشتباه عنوان مشترک
- ۳-۷- نتایج زیان بار تحریف
- ۱-۳-۷- اعتبار بخشیدن به روایت غیر معتبر
- ۲-۳-۷- از اعتبار انداختن روایت معتبر
- ۳-۳-۷- تقلیل درجه اعتبار سند
- ۴-۷- شناخت لغزشگاه‌ها در تحلیل درست از سند، در جوامع روایی متأخر
- ۵-۷- جایگاه سند نگاری در انتقال تراث حدیثی امامیه
- ۱-۵-۷- تحلیل کارکرد طرق مذکور در آثار رجالی
- ۲-۵-۷- تحلیل کارکرد طرق مذکور در آثار روایی
- ۶-۷- تحلیل گونه‌های سند نگاری در مباحث فقهی و اعتقادی به هدف کشف تفاوت یا همگونی
- ۷-۷- ساختار شناسی چینش احادیث و نقش اسناد در اعتبار دهی به روایات یک باب، برای کشف تفاوت یا همگونی در مباحث فقهی و اعتقادی

۸- فصل هشتم: دیدگاه مطلوب

لقد صمّمت معاونة التحقيق في مركز الإمامة التخصصي منذ عام ١٣٩٣ ش على إعداد مجموعة كاملة شاملة لجميع مسائل الإمامة في سبيل الإشراف على مسائل الإمامة والتراث الكلامي في مجال الإمامة تحت عنوان: "النظام الجامع لمواضيع الإمامة".

إن هذا النظام الجامع يحتوي في بعض المواضيع على ثلاث أو أربع طبقات من خلال دراسة دقيق وترتيب أنيق في ستة مباحث:

١. المبادئ وكليات الإمامة.
٢. نظريات الإمامة.
٣. مواضيع ومسائل الإمامة.
٤. تاريخ الإمامة.
٥. الإمامة والعلوم.
٦. دراسات إستراتيجية حول الإمام.

إطالة عابرة على "النظام الجامع للتحقق من صحّة الأخبار"

إنّ التحقّق من صحّة الأحاديث الواصلة من الأئمة المعصومين عليهم السلام منذ القدم وحتى عصر حضور الأئمة عليهم السلام من المسائل المهمة التي اهتمّ بها الأصحاب، وبذلك تمّ تأسيس علم رجال الحديث.

ولعلماء الشيعة جهود جبارة في سبيل إحياء التحقيق من صحّة الأحاديث، وكانت نتائج هذه الجهود مصنّفات كثيرة في مواضيع عديدة في هذا المجال، والكتب الثمانية الرجالية هي أقدم المصنّفات الموجودة في هذا الشأن.

تمّ تأليف هذه الكتب بشكل عام من أربع اتجاهات: معرفة الطبقة، الفهرسة، الجرح والتعديل، ومعلومات متفرقة. مع ذلك لم تف هذه المصنّفات لإجابة أسئلة الباحثين والمحقّقين وتلبية حاجاتهم في كثير من المواضيع.

بناء على ذلك قام مركز الإمامة بخطوة جادة وجديدة في هذا الشأن، من خلال استضافة الأستاذ الفاضل السيّد علي رضا الحسيني الشيرازي، وإقامة اجتماعات علمية عديدة لتحقيق وإعداد مجموعة "النظام الجامع للتحقق من صحّة الأخبار"، وقد تقسيمه إلى ثمانية فصول، يشتمل كل فصل على مواضيع دقيقة ومختلفة. لقد تمّ الاهتمام بآراء وأنظار قدماء الأصحاب حول الرواية على الخلاف في الكثير من الدراسات الرجالية المعاصرة.

An Introduction to the Validation Master Plan

Validation of the available hadiths, having been uttered by the Infallibles (PBUT), has always received the companions' attention since the ancient times, even dating back to the era of Imams' presence. Accordingly, the science of hadith transmitters was established.

Since the early times, the great Shiite scholars have made their best endeavors to validate the hadiths. As outcomes of their attempts, many books on different subjects in this domain have been written. The Rijali (pertaining to the science of hadith transmitters) Samanyeh books are the oldest available books in this field.

Generally, these books have been written employing four approaches of codifying the lists based on classes, catalogs, miscellany and modification. Nevertheless, this set of knowledge is not sufficient to meet the needs of hadith and hadith transmitters' researchers. Nor is it sufficient to answer the questions asked about and doubts cast on the Shiite hadith and hadith heritage. Therefore, innovations should be encouraged to meet the needs and answer the questions and doubts. To this end, Imamate Cultural Foundation, inviting the distinguished instructor, Mr. Seyyed Ali Reza Hosseini, and holding different scientific meetings, took the first step and codified " the Validation Master Plan". The plan is divided into eight chapters, either of which containing various sub-issues. In this scheme of subjects, what is mostly emphasized and utilized is the Companion's outlook towards hadith validation which, contrary to the current approach, considers other contextual clues, in addition to the transmitter's personality.